

FARAGÓ Kornélia

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék
corna@eunet.rs

TESTEK TÉRBEN ÉS IDŐBEN

Poétikai testhasználat a dokumentumregényben
– *Daša Drndić: Sonnenschein*

Bodies in Space and Time

Poetic use of the body in documentary novels
– *Daša Drndić: Sonnenschein*

Tela u prostoru i vremenu

Poetsko korišćenje tela u dokumentarnom romanu
– *Daša Drndić: Sonnenschein*

Olyan irodalmi mű a tanulmány tárgya, amelyben „az archivárius tevékenység váratlanul teremtéssé válik”, mert az „archívum testének” narratív előállítására törekszik. A dokumentarista stilizáltságú elbeszélés valós nevekkal, adatokkal látja el a regényt, mintegy érzékeltetve: „a fikció az archívumokban lakozik”. Ez a mű az adatok fikciós hatásaira és narratív erejére alapoz, szemben azzal az elképzeléssel, hogy „ezeket a forrásokat meg kell tisztítanunk a fiktív elemektől, hogy a tények valós magjához jussunk” (Ernst 2008). A tanulmány alapvető kérdése, hogyan nyilvánulnak meg a testet értelmező háborús időterek interpretációs javaslatai a dokumentumregényben. A kérdés megválaszolása érdekében számos megtestesítési modellhez és eljáráshoz fordulhatunk: a testhatások valójában szövegstratégiák, a testi viszonyok poétikai viszonyokká változnak. Az a gondolatmenet, az a narratív figyelem, amelyet Daša Drndić *Sonnenschein* című regénye a test problémájának szentel, a múlt idő-terei értelmezésére játékba vonják a test manipulálásának módozatait, a deportálások számadatait, a bio-hatalom dokumentált működésmódjait, a hatalom testesztétikájának való kiszolgáltatottság mozzanatait stb.
Kulcsszavak: archivárius tevékenység, diszlokáció, dokumentumregény, bio-hatalom, testpoétika, testpolitika.

Alapvető kérdés, hogy milyen alakzatokat valószínűsítene az idők, a törvények és rendeletek testbe való beíródásai, a besoroláson, vagy éppen a kivonáson, a kizáráson, a térbeli elkülönítésen alapuló diskurzusok, az azonosító megjelölések, a test megmásításának lehetőségei, s a már csak tárgyi azonosságként megjeleníthető testiségek. A vizsgálat tárgya az, hogy hogyan nyilvánulnak meg a testet értelmező idő-terek interpretációs javaslatai a regényben.

Amikor Daša Drndić *Sonnenschein* című regénye a háborús emberi testet beszéli el, a testkultúra történetéből merít, akarva-akaratlanul is hatalmi viszonylati vonatkozásokat poetizál, a többi között a besorolás eszközével. És mintha azt jelenítené meg, hogy a besorolás „jellegzetes látványossági formát ölthet: embercsoportok halmozása, az emberek dologgá változtatása, a dolgok sokasítása vagy másolása” (Sontag 2002, 102) révén. A „dolgok sokasításába” beletartoznak az utcai látványkép tartozékaként leírt holttesthalmok, a halál inflációját jelezve, azt, hogy az emberi testnek, mint egy halmaz elemének halálában sincs meg az egyedisége, nem tartozik hozzá gyászoló stb. Erőteljesen meghatározza a beszédmódot, hogy az elbeszélés kronotopikus jelentéseit éppen ezek az élet-telen test-kulisszák mélyítik, pontosítják. Kerüljön kiemelésre egy ilyen kép:

és a téren megpillant több mint száz rendesen halomba rakott civil és partizán ruhás holttestet. A járókelők nem néznek oda, gumiléptekkel, sebesen elosonnak, a férfiak úgy hevernek, mintha aludnának, mintha belefáradtak volna a háborúba, mintha farönkök volnának, építőanyag, nincs szaguk, nincsenek legyek. A boltok nyitva tartanak, a zászlók lobognak, a zsalugáterek zárva (Drndić 2010, 68).

A tárgyi azonosságukban homogenizált testek sokaságát közömbösségként övezi a nyitva tartás és a zászlólobogás változatlansága, olyan látványt konstruálnak, amely tulajdonképpen elrettenti a látás alanyát, kiirtja a látás vágyát, s amelyet ezért a tekintetek többsége elkerül, nem véletlen, hogy még a „zsalugátterszemek” is zárva vannak. A szövegrész azt is feltárja, hogy a kiürült tárgyi jelekként mutatott testek anyagisége szoros hasonlósági összefüggésbe kerül más természeti materiális tárgyakkal, a farönkökkel, az építési anyagokkal.

Az a gondolatmenet, az a narratív figyelem, amelyet a regény a test problémájának szentel, sok esetben a testi jelenlét közvetlen tapasztalatára alapoz, e testi jelenlét nyomatékai érdeklik, a testközelség tapasztalata, a vágyott és a nem kívánt térközösségek élménye, a kényszerű térmegosztási konfliktusok, a határmeghúzó rendelkezések működési mechanizmusai. Az idegen testi jelenlét kérdésköre több viszonylatot is kiépít a térmanipulációs eszközrend, a háborús testhasználat, a migráns perspektíva, a mulékony, a kiiktatandó és a kiiktatott

test vonatkozásában. Amikor a testet értelmező időkről és terekről beszélek, azokat a regényidőket és regénytereket is szóba szeretném hozni, amelyek a test manipulálásával a szellem emberét manipulálják. A testnek a természetes közegéből való kivonásával és módszeres meggyötrésével a szellem erejét törik le. Voltaképpen az a narráció tárgya, hogy a szellem számára mélységesen méltatlan, hogy a testtől függő helyzetbe kerüljön. Narratopoétikai értelemben az eltávolítások és elválasztottságok különböző alakzatait működtetik ezek a viszonylatok. A térbehatárolás a test akadályoztatásával a szellemnek vet gátat. A figurális diszlokáció poétikája az idő-tér sűrűsödési pontjain egy zilált, átláthatatlan és félelmekkel teli mobilitási modellt dolgoz ki. E dinamikus mozgássor távozásokból és visszatérésekből, félreállításokból és visszahívásokból áll. A történet több pontján történik utalás az elmeegógyintézetbe való bezáratásra is, s itt említendő, hogy a kortárs regényekben a tébolydának menedékként való felfogására is van példa.

A regényes karakterű szövegek esetében a diszlokációs poétikák segítségével, az önkéntes áthelyeződések, a menekülések és a hatalmi áthelyezések igencsak változatos, sőt szövevényes történeteket kreálnak. A kimozdító sokszor nem is személyi mivoltú tényező, hanem maga a térségi történelem. A *Sonnenschein* című – műfaji jelölése szerint – dokumentumregény elbeszélőjét idézem:

Amikor kitör az első világháború, elkezdnek költözködni, mindenfelé élnek. [...] Vannak kis emlékei, iramló, tépett visszaemlékezések. A múlt szálain ringatózik. A történelem szálain. Ő nagyon könnyű. Körötte, benne most elég csöndes minden. Goriziának van történelme, neki van történelme (Drndić 2010, 15).

Drndić olyan regényt írt, amelyben „az archivárius tevékenység váratlanul teremtéssé válik” (Ernst 2008, 145), mert az „archívum testének” narratív előállítására törekszik. A dokumentarista stilizáltságú elbeszélés természetesen valós nevekkkel, adatokkal látja el a történetet, mintegy érzékeltetve: „a fikció az archívumokban lakozik” (Ernst 2008, 144). Ez a mű az adatok fikciós hatásaira és narratív erejére alapoz, „szemben azzal az elképzeléssel, hogy ezeket a forrásokat meg kell tisztítanunk a fiktív elemektől, hogy a tények valós magjához jussunk” (Ernst 2008, 144).

A háború intenzív temporalitását megjelenítő elbeszélések egyértelműen a test manipulálásának idejeként értelmeződnek nagyon erőteljesen rajzolva ki az emberi test bábu-azonosságait:

Elkényeztetett legények mozgatják az ólomkatonákat tarka térképeiken. [...] A térképek röpülnek az égen, akár a papírrepülő, ráereszkednek a vá-

rosokra, mezőkre, hegyekre és folyókra. Beborítják az embereket, a kis figurákat, akiket aztán a nagy stratégiák áthelyeznek, költöztetnek, ide-odatologatnak házaikkal meg a butácska álmaikkal együtt (Drndić 2010, 17).

Következésképpen azokra az elméletekre kell alapoznunk, amelyek a háborúk korpográfiáját kidolgozva közelítik meg az elbeszélést, hogy kellő mélységben tárhassák fel a kartografikus elgondolások tragikus vonatkozásait. A korpografikus beállítódás felismeri az újfajta testi orientációk kibontakozását, példának okáért a hallásérzék kiemelt szerepével formálódó harctéri érzékelést, vagy a tömegtest idomított viselkedési formáit, a csonkolt testek alkalmazkodási viszonyrendjét.

A leglátványosabb módon akkor érvényesülnek a diszlokációs poétikák, amikor az identitások eltűnésének ideje a pályaudvarok felélénkülésével (Drndić 2010, 78) esik egybe. Amikor feltárul az alakok és a város közös sorsa, és mikor a történet helyszínéről elmondható, hogy „mindinkább kijáratná változik, olyan várossá, amely azért nyitja meg kapuit, hogy el lehessen menekülni belőle” (Drndić 2010, 47). A figurális diszlokáció végzetes formáit az akkurátusan datált, beszámozott, és a deportáltak pontos létszámát is közlő vasúti transzportok hosszú sorával jelzi az elbeszélés, mintegy érvényesítve az archívumszövegek tömörítésének minden „stratégiai funkcióját” (Ernst 2008, 147).

A háborús témájú regény sok esetben antropomorfizálja az urbánus közegeket, mert ezekkel az eljárásokkal érzékeltethető a város „testi” mivoltának fájdalmas megmésztása is. Az antropomorfizációs kérdések megválaszolása érdekében számos megtestesítési modellhez és eljáráshoz fordulhatunk, de a város és a test megfélemlítésének más elbeszélési formákban kiaknázott kulturális hagyományaira itt most nem térek ki. A szóban forgó regény poétikai következetességgel láttatja a városok, Trieszt és Gorizia antropomorfikus karakterét a beteg, a leépülő, a magányos, a fragmetalizálódó test metaforarendszerével:

1920 végén Trieszt már beteg, nehezen lélegzik, mintha haldokolna. Csonkolt város. A német iskolákat bezárták, az utcaneveket megváltoztatták vagy italizálták. Triesztből kisvilág lesz egy kis világban. Centripetális erői kihunynak, beszívják őket az erők, amelyek önmagától választják el, szervei szétbomlanak, a város szétrobban történelmének mikrosejtjeivé, melyek nem tudják, hova üledhetnek, mibe kapaszkodhatnak. Trieszt egyedül marad, mozdulatlanul fekszik, fekélyes sebekkel borítva (Drndić 2010, 47).

Amikor a szétdőlt emlékezetek és az olvadozó emlékezeti idők dominálnak, amikor a múltkereső szubjektum megszállottan nyomoz, keres, rakosgat, rendezget, katalogizál”, s amikor a berlini Dokumentációs Központ és a különböző

levéltárak adatai sem elegendőek az önfelkutatáshoz, az öregkori emlékek pedig „csalóképek és torzítanak, így nehezen lehet megállapítani, vajon valaha is valóság voltak-e ezek az (öregkori) emlékek?” (Drndić 2010, 27), az antropomorfizáció nyomán a táj időtlensége lesz az, amely megbízható módon emlékezik és archívál. Ebben a regényben az Isonzó „medrében őrzi a múltat, amit a történészek eltévesztenek”, „Az Isonzó folyékony történelmi archívum; háborúk és szerelmek, legendák és mítoszok lerakata” (Drndić 2010, 17, 18). Egy másik szöveghelyen az áll, hogy a föld beissza a múltat, mint az esőt (Drndić 2010, 88), és minden, ami történt, a talaj anyagává, kémiai összetevőjévé válik. Nem véletlen, hogy a sár militáris történelméről kutatások születtek és vannak háborús történetek, amelyekben éppen a sár válik olyan metafizikai anyaggá, amely magára tudja venni az emlékeztetés funkcióit. A befogadói döbbenetet az okozza, hogy a múlt sokszor mégis úgy felszámolódik „mintha azelőtt soha semmiféle élet nem lett volna, semmiféle rokonság, háború, semmiféle táborok, semmiféle nyelv, semmiféle emlékezet” (Drndić 2010, 89). A múltértelmezés minőségét három hermeneutikai attitűd befolyásolja az elbeszélő által explikálva: az értetlenség, a téves értelmezés és a megkésett megértés. Az emlékezeti hiányok és defektusok kiküszöbölésére állítja elő a könyv a kartotékot és nyitja meg az elfeledett dossziékat, a titkosított, a védett, a lepecsételt archívumokat.

A hatalmi érdekeltségi körökbe tartozó térformák átnevezése, megszüntetése vagy szinte mindig lefokozó jellegű, funkcionális transzformációja („Valonában volt egy zsinagóga, amelyet az olaszok fegyverraktárrá változtattak”) jellemzi a regények térpoétikai vonásrendszerét. Azokra a funkcionális transzformációkra ismerünk itt, amelyek magyar vonatkozásban átfogó térpoétikai jellemzőkként például Konrád György regényeiben vehetők számításba. Konrád a történelmi módosulásokat gyakran a térváltozások jellegében ragadja meg. Úgy tartja, hogy a történelmi transzformáció nyomán

kitörlődhetnek a téregységek akár évszázados jelentései, a változás módosítja az egyes téregységekhez tartozó közvetlenségi tapasztalatokat, rendeltetésükben, jelentésükben transzformálódnak a mesterséges világrend elemei, az épületek, a terek, a helyek. A meghitt, a személyes térnek, a személyes mitológiák építőelemeinek feldúlásával (razziák, házkutatás, kiköltöztetés, lakásfoglalás), kényszerlakhelyek kijelölésével fokozatosan a heterotopikus lokalitások kerülnek domináns helyzetbe, olyan módon, hogy az individuális testiséget térjelentésekkel is kiiktathassa a kollektív léttapasztalat. Ezek a helyek egzisztenciális kényszerűségek által közvetített lokalitások, az óvóhely, a védett ház, a kínzóhelyek, a börtön, a gettó, a gyűjtőtáborok... (Faragó 2001, 76).

Ezek a személyes térszükségletet figyelmen kívül hagyó, a testi funkciókat számtalan más értelemben is korlátozó térbeliségek élelmezési értelemben is a széles körű hiányjelentések generálói. Az ételnek vannak szociokulturális jelentései, de ami még fontosabb, adekvát kontextusban folytonosan gyártja is ezeket. A háborús vonatkozás az éhezésszövegeket az élelem (és ezáltal a test) speciális értelmezőivé teszi, az étkezésnek a fiziológiai funkcióra, a szükségleti mozzanatra való lecsupaszítása kerül megírásra, jellemző módon iktatva ki a jelentésmezőből az élelem társadalmi-kommunikatív, morális és kulturális funkcióit. S ha az élelmet a természet és a test, a test és a társadalom közötti kapocsként interpretáljuk, akkor az a helyzet, amelyet az éhezés dominanciája határoz meg, egyértelműen ennek a kapcsolati rendszernek a széthullását testesíti meg. A nem emberi minőségek megélésének fiktív vonatkozásait a regény a szociális valóság kulturális poétikájaként hozza játékba. „Az olasz legények ételekről álmodnak, miként ételekről álmodik mindenki, akit megfosztottak a szabadságától” (Drndić 2010, 33). A vágyak erőteljes leépülése a mindennapi, az alapvető szükségletekre való zsugorodása a háború intenzív temporalitását feltáró szövegek általános jellemzője. Az animális humanizmus formáit megvalósító működésrend, a vegetatív léteztetés megrázó aspektusai és nyomatékos adatszerűségei együttesen alakítják az elbeszélést. A hiány poétikáját a vágyak folytonos felemlítésével, majd hosszú felsorolásával valósítja meg a narráció (Drndić 2010, 34). Az említésre kerülő szubjektumok testi vágyaiknak erre az egyetlen, de nagyon sokaspektusú tárgyára redukálódnak. A következő mondat azt is érzékelteti, hogy az ételhiány milyen széles körű megfosztottságot jelent. „Az étel ez a nagy csaló, a valahova tartozás, a kivételesség, a túlélés, a visszatérés, a feloldozás illúziójának letéteményese” (Drndić 2010, 34).

Kontrasztvontakozásként utalhatunk a kaviár- és pezsgőszállítmányok úgymond „harcis eszközként” való bevetésére a kémkedési céllal létesített luxusbordélyokban. A testi funkciók vonalán haladva ugyanis a táplálkozástól a szexualitásig vezethet a gondolkodás útja. A nemiség területén a tilalmak érzékeny terepére lép az elbeszélés. Az idő–test–történelem hármasság talán akkor működik a legvilágosabb kontúrokkal, amikor a hatalom és a szexuális viszonyának elbeszélésére koncentrálnak a regény. A hatalom működési mechanizmusai a szabadságra törő szexualitás szabályozását végképp nem hagyhatják figyelmen kívül. A nemiség-probléma centralizálása, a hatalom céljaira való felhasználása sokdimenziójú, a demográfiai kampány, a populáció feletti ellenőrzés csupán egy ezek közül. „Az adminisztráció számos új munkahelyet nyit, és a melléhez kulcsolja a nemzőképes olaszokat, a törpe csődöröket” (Drndić 2010, 53). Az egyik alapvető cél, hogy a személyiség elvesztése ne a szexualitás terepén, hanem kizárólag a hatalom szolgálatában menjen végbe. A felsorolás

beszédalakzata jelzi, hogy a test hatalom alá vonása a szexualitás szabályzási jogának teljes kisajátításával párosul: a „Reich leghatékonyabb fegyverei, legnagyobb rögeszméi a kasztráció, a sterilizáció, az ellenőrzött prokreáció, fornikáció és prostitúció” (Drndić 2010, 87). Itt kell tehát említésre kerülnie az emberi testiség korlátozásának, a szexuálisan vágyakozó test szabályzásának, a nyilvántartások, a feljegyzések, a regisztrálások által a kontroll formáinak. „A szenvedélyek regisztrált házaiban, hatékonyan ellenőrzik és katonásan kezelik a szenvedélyt” (Drndić 2010, 86). A szolgáltatás igénylője adatlapot kap a bejáratnál, orvosi vizsgálaton esik át, „majd a nemi szervét calomellel beporozzák, végül átadják a kondomot és a kliens élénk *heil!* köszöntéssel elindul, hogy kielégítse nemi ösztönét” (Drndić 2010, 86). Az elbeszélői posztperspektíva a testeket érintő kontroll kapcsán esetenként beengedi a szövegbe az ironikus reflektáltság formáit is.

A végsőig ellenőrzött létezés elemeiből való építkezés emeli be Daša Drndić regényébe a szexuális női test helyettesíthetőségének mozzanatát a SS (végül sikertelen) guminó-programjának leírását, amelynek a célja, hogy a katonák „nehogy véletlenül párosodjanak az idegen fertőzött női nyájjal” (Drndić 2010, 94). Tematikusan feltárul a guminó testi jellemzőinek megfeleltetése a politikai esztétika programcéljainak: a szabványok számszerűsítése három változat legyártását jelzi, és közlésre kerülnek a könyvben azon nők fényképei, akik a bábu modelljéül szolgálhattak volna. Az elbeszélés ily módon zárja ki a hatalmi elképzelésekből annak a gondolatnak a lehetőségét „miszerint a test nem csupán jóval több és sokrétűbb tulajdonságokkal rendelkezik mint a tehetetlen anyag, hanem minőségileg is más jellemzőkkel bír” (Hoffmann 2011, 60).

A háborús idők által értelmezett testek az elbeszélések közös vonásaként eltűnnek az egyenruhák színekdochés megjelenítésében. A tömegtest egyenruhával való elfedése azt szolgálja, hogy megsemmisüljön minden olyan attribútum, minden egyéni jellegzetesség, amely személyesként jelenítené meg a testeket a közös ideológiai térben. Az egyenruha hatásos eszközként működik a közösségi test fogalmának kidolgozásában, a heterogén létezés kizárásában, jelezve, hogy az egyes emberdarabok a nagy egész elkötelezett részei. Itt valószínűleg ki kellene térni arra a vonatkozásra, amelyről Susan Sontag beszél az egyenruhák és egyáltalán a fasiszmus szexualizálódása kapcsán, és arra a paradoxonra, hogy az elnyomott szexualitású kor látványdarabjai máig erotikus tartalmakat hordoznak, beleértve magát az egyenruhát is. A tömegesített szellemiség, az egész városra kiterjesztett közösségi homogenitás is megjeleníthető a perszonalifikáció és a totalizálás gesztusát erősítő felsorolás eszközével: „A város egyenruhát öltött. Titkos ügynökök, fasiszta tisztok, rendőrség, katonai őrség bukkan elő mindenünnen. A nápolyi dalok a mellékutcákba menekülnek,

ahol meghúzódva reszketnek és lapulnak a friss »római lépések« súlya alatt” (Drndić 2010, 56). A tömegesített testek támadási erők és ugyanakkor támadási felületek, habitualizálódnak és ellenállnak, s amikor újra esetleges egyediségükben merülhetnek fel, akkor már csak tárgyi azonosságként megjeleníthető testiségekként mutatkoznak, s a regény poétikai elgondolásában halotti statisztikák tételei.

Az archivális szerveződési formák széleskörűen jellemzik a regényt, de még ilyen tendenciák közepette is drámai hatású az az effektus, amellyel a Drndić által művelt archívumesztétika az Olaszországból deportált, vagy Olaszország által megölt 9000 zsidó nevét 106 oldalon veszi jegyzékbe, a listázó felsorolásnak regényi méretekben szokatlan kiterjesztésével tárva eléink a modernitás hatóerőit érvényesítő brutalitás részjelentéseit. „Az emberietlenítés akkor kezdődik, amikor a távolságteremtésnek köszönhetően azok a célok, amelyeket a bürokratikus művelet kítűz, számokban kifejezhető teljesítményadatokká redukálhatók – s így is fejezik ki őket. A vasúti szállításért felelősök céljaik értelmes megfogalmazását egyedül tonna-per-kilométer adatokban tudják elképzelni. Nekik nem emberekkel, birkákkal vagy szögesdróttal van dolguk; ők csak »rakománnyal« foglalkoznak, ez pedig olyan entitás, amely kizárólag mennyiségileg értelmezhető, minőségként nem” (Bauman 2001, 151). A regényben, amely megmutatja a „felelősök” perspektíváit is, szinte szó szerinti pontossággal működnek ezek a jelentések, a testi-emberi azonosságukat már nem birtokló tetemek vonatkozásában. A treblinkai láger parancsnokának kihallgatási jegyzőkönyvéből való az idézet:

– Szóval a táborlakók az ön számára nem voltak emberek. – Rakomány voltak. Szállítmány. – Mikor váltak az ön számára ezek az emberek rakománnyá? [...] – Ezek a hullák nem hasonlítottak emberekre. Egy halom rothadó hús voltak. Mit kezdjünk ezzel a szeméttel, kérdezte Wirth. Talán akkor ötlött fel bennem a gondolat, hogy igen ez csak közönséges rakomány. [...] Mert én tudja nem egyénenként tekintettem ezekre az emberekre. Számomra ők tömeg voltak (Drndić 2010, 276–277).

Hogy a dokumentumregény olvasói ne eshessenek a számszerűsítő tömegesítés hibájába, fejezetcím figyelmeztet arra, hogy „minden név mögött egy történet rejlik”. Ez utóbbi kitétel jelzi, hogy az elbeszélés számára az archívum nem az iterativitáson túli tér, „hanem annak menedéke” (Ernst 2008, 144). Ha abból indulunk ki, hogy minden név mögöl előléphetne egy holokauszt-történet, arra a következtetésre jutunk, hogy a regény minden gazdagsága, vagy talán zsúfoltsága ellenére is redukciós technikát alkalmaz, amennyiben csak bizonyos nevek történeteit bontakoztatja ki.

Lényeges felismerés lehet, hogy a feltároló adattömeg narratív feldolgozása ellenére is az eltüntetés poétikai működnek, amelyek a nyomtalanságok („Mi nyomtalan család vagyunk”, 39), a hiányos történetek, az ismeretlen mozzanatok, a felderítetlenségek funkcióba állítását kezdeményezik, végletesen destabilizálva a múltnyomozók identitását. Több élettörténetből is kiveszik a másik testi jelenlétének közvetlen tapasztalata, de úgy, hogy a hiánykonstrukciót a feltevések, a bizonytalanságok, az adatgyűjtések, a másoktól való értesülések építik ki. Fel kell tennünk a kérdést, milyen poétikai alakzatokat valószínűsít a szemtanúság ellehetetlenítése, a vízió szerepe, a korlátozott érvényességű tudás, az utólagosan beszerzett információ beiktatása. Az anyai holttest lokalizált helyének hiánya még az időskori emlékezésben is traumatikus mozzanatként merül fel „a még sírja sincs” kitételben. Egyfajta titokesztétika formálja ki a biológiai szüleiktől, eredeti identitásuktól, nevüktől elszakított, Lebensborn-otthonokban vagy ellenőrzött náci családoknál germanizált gyermekek történeteit is. A testtel, a testi paraméterekkel mint kizárólagos identitáskonstruáló mozzanatokkal szembeesít a történet:

A lopott gyermekek faji szelekciója fölöttébb szigorú volt, számos orvosi és antropológiai vizsgálatból állt: megmérték a fej körfogatát, felmérték a formáját, lemérték a végtagokat, hogy milyen hosszúak és milyen erősek, megmérték a női medencecsontot, felmérték a mozgáskoordinációt, mérték az intelligenciát, az orr, a körmök, a száj, a szemek formáját, minden precízen elő volt írva. [...] Pontosan tudni lehetett, hogyan kell kinéznie egy tökéletes germán babának (Drndić 2010, 400).

A regény hatásosan ironizálja azt az elképzelést, hogy a kiválasztott gyermeki testek a „germán” látványosság fasiszta koncepciójának egyértelmű közvetítőjévé válhatnának. Olyan zsidó gyermekekről beszél, akik miután identitásuk elfedésével kerülnek be a rendszerbe, megfelelnek az előírásoknak, sőt egy alkalommal közülük kerül ki a tiszta vérű germán babák versenyének szépe.

A sebesült és a halott test vizualitása a leíró beszédmódok jellegzetes mozzanata. Ide tartozik a dinamika kivonása a testjelentésből, a mozdulatlanság jeleinek regisztrálása („Nem mozdulnak, nem forgatják a fejüket. Talán halottak”, Drndić 2010, 31), az elhalálózási okok felemlítése. A szinekdochés beszédhatások a részlettestek megmutatásával kerülnek bevezetésre. A testiségről folyó diskurzusban a sebesüléssel testváltozások leírásának egyik módja a seb eufemisztikus esztétizálása: „A pilóta német. Mindkét lába kivirágzott, akár egy csokor bíbor rózsa, amely sugarakban hullatja szirmait, nesztelen” (Drndić 2010, 32). Arról is szólni kell, hogy a hazatérő sebesültek révén elkülönülő testi szegmentumok jelennek meg az urbánus térszerveződésekben, a háborús

testmodifikáció új testformákat, testi rendellenességeket helyez el az emberi társadalomban, és új viszonyulási módokat konstruál.

Vannak második világháborús regények, és ilyen a *Sonnenschein* is, amelyek az időterek értelmezésére játékba vonják a bio-hatalom működés módjait, a testről való szakmai tudás hatalmának változatait, az élet feletti orvosi uralom kegyetlenségeit, a testi határok durva megsértését: a testi információk kinyerésére való orvosi vizsgálat a hatalom eszközeként jelenik meg. Azzal is érdemes volna foglalkozni, hogyan működnek poétikai szinten a feledés stratégiái a test megalázását illető történetekben. A legbrutálisabb történetformák akkor lépnek működésbe, amikor teljes egészében a test dologiságára esik a hangsúly, a testre mint „munkadarabra”, mint közönséges kísérleti tárgyra.

Schumann visszamegy a táborba, hogy kipróbálja a nők és férfiak röntgensugarakkal való tömeges sterilizációjának „olcsó és hatékony módszerét”. Kísérleti alanyaiból senki sem marad életben, belső vérzés, égési sebek végeznek velük, vagy azokba az utólagos műtétekbe halnak bele, melyek a petefészek és a herék eltávolítását jelentik... (Drndić 2010, 32).

Az embermivolt szűnik meg ha a test integritása védhetetlennek bizonyul, és egy, a szakmai hatalmat képviselő számára való testként funkcionálva, megszűnik magánügynek lenni. Annak megvilágítására, hogy ez mit jelent, álljon itt Konrád György (1999, 308) egy mondata az *emberi* test érinthetetlenségéről: „addig vagyok ember, amíg más emberek – a szerelmes együttlétén kívül – nem nyúlhatnak a testemhez”.

Irodalom

- Bauman, Zygmunt. 2001. *A modernitás és a holokauszt*. Ford. Greskovits Endre. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Derrida, Jacques–Ernst, Wolfgang. 2008. *Az archívum kínzó vágya / Az archívumok morajlása*. Ford. Bereczki Péter, Lénárt Tamás. Budapest: Kijárat.
- Drndić, Daša. 2010. *Sonnenschein. Dokumentumregény*. Ford. Radics Viktória. Pozsony: Kalligram.
- Faragó Kornélia. 2001. *Térrányok, távolságok. Térdinamizmus a regényben*. Újvidék: Forum.
- Hoffmann, Paul. 2011. A felvilágosodás öröksége: a nőiség mítoszai és modelljei a XVIII. században. Ford. Molnár Zsófia. *Helikon* 57 (1–2): 50–67.
- Konrád György. 1999. *Útrakészen. Egy berlini műteremben*. Budapest: Palatinus Kiadó.
- Sontag, Susan. 2002. Fülbemászó fasizmus. In *A Szaturnusz jegyében*. Ford. Lázár Júlia. 83–118. Budapest: Cartaphilus Kiadó.

BODIES IN SPACE AND TIME

*Poetic use of the body in documentary novels – Daša Drndić: *Sonnenschein**

The subject of this study is a literary work in which “archival activity unexpectedly turns into creation” because it strives towards a narrative production of the “body of the archive”. The documentaristically stylized short story gives real names and data to the novel as if wishing to entail: “fiction dwells in the archives”. This study is based on the fictional effects and narrative strength of the data opposing the idea that “these sources must be cleared of fictive elements so that we can get to the actual core of the data.” (Ernst, 2008). The basic question of the paper is how the interpretational suggestions of war-time spaces interpreting the body are manifested in the documentary novel. In order to answer the question we can turn to several models and procedures of embodiment: body effects are in fact text strategies, body relations become poetic relations. The train of thought and the narrative attention which the novel *Sonnenschein* by Daša Drndić pays to body issues in order to interpret the spaces of the past, involve modes of manipulating the body in the game, figures of deportations, documented modes of the workings of bio-power and the vulnerability and defencelessness of being exposed to the body esthetics of power.

Keywords: archival activity, dislocation, documentary novel, bio-power, body poetics, body politics.

TELA U PROSTORU I VREMENU

*Poetsko korišćenje tela u dokumentarnom romanu – Daša Drndić: *Sonnenschein**

Predmet studije je roman u kojem arhivarska delatnost iznenadno prelazi u stvaranje, time što stremi narativnoj produkciji „tela arhive”. Dokumentaristički stilizovana naracija daruje roman stvarnim imenima i podacima i omogućava nam uvid u činjenicu da „fikcija stanuje u arhivama”. Ovo delo se zasniva na fikcionalnim efektima i narativnoj snazi podataka, i to protivno stavu da „ove izvore valja pročistiti od fiktivnih elemenata da bismo došli do stvarnog jezgra činjenica” (W. Ernst 2008). Osnovno pitanje studije jeste kako se manifestuju interpretacijski predlozi ratnih vremena-prostora vezani za tela u dokumentarnom romanu. Zarad davanja odgovora, valja se okrenuti mnogobrojnim modelima otelovljavanja i raznim postupcima: efekti tela su zapravo strategije teksta, a telesni odnosi se pretvaraju u poetske odnose. Sled misli, narativna pažnja koja se poklanja problematici tela u romanu Daše Drndić pod naslovom *Sonnenschein*, uvode u igru različite moduse manipulacije telom, deportaciju, funkcionalne oblike biomoci i, najzad, elemente izloženosti estetici tela moći.

Ključne reči: arhiviranje, biomoc, dislokacija, dokumentarni roman, poetika tela, politika tela.